

VIOLETA LADYŠ

Vilniaus universitetas (Lietuva)

Sentikių paveldas Vilniuje ir jo panauda kultūriniam turizmui

„Istoriniai miestai tiek savo kilme, tiek dabartine padėtimi dažniausiai būna daugiataučiai, daugiakonfesiniai ir daugiakultūriai“ [Čepaitienė 2008, 51]. Todėl istoriniai miestai tampa tokiomis erdvėmis, kuriose sąveikauja ne tik skirtingos etninės ir / ar konfesinės bendruomenės, bet ir jų kurtas bei miesto erdvėje išlikęs paveldas. Kultūrinio turizmo sektoriaus plėtra suteikia prielaidų konfesinių mažumų kultūros paveldo objektams bei atminties vietoms pristatyti ir (iš)saugoti. Šiuo atveju sentikių konfesinės mažumos kultūros paveldo pristatymas Vilniaus miesto erdvėje leidžia užmegzti ne tik šios konfesinės mažumos ir kitų lokalių grupių bei atvykstančių į Vilnių asmenų dialogą. Straipsnio tyrimo objektas – sentikių paveldas Vilniuje. Straipsnyje išskiriami materialūs kilnojamojo ir nekilnojamojo sentikių kultūros paveldo bei sentikių atminimą įamžinantys objektai. Pateikiama XIX a. antrosios pusės – XX a. kelionių vadovų po Vilnių apžvalga, išskiriamos pagrindinės sentikių reprezentavimo tendencijos.

Reikšminiai žodžiai: sentikiai, paveldas, materialus nekilnojamas paveldas, sentikių reprezentavimas, kultūrinis turizmas, paveldo interpretavimas.

Kalbant apie paveldą svarbu pažymėti, kad XIX–XX a. antrosios pusės kultūros paveldas buvo suvoktas kaip „didžiųjų naratyvų“ išraiška. Paveldas turėjo atskleisti etninių grupių, dažniausiai užimančių dominuojančią padėtį visuomenėje, susikūrimą. Tokiam paveldo vertinimui turėjo įtakos nacionalizmo idėjos, kurių propagavimas taip pat siejamas su etninio, konfesinio ir kt. paveldo atsiradimu. Istoriniuose miestuose gyveno įvairios tautinės ir konfesinės visuomenės grupės, juose išliko jų kurtas ir puoselėtas paveldas [Čepaitienė 2008, 51]. Šiuo atveju Vilnius nėra išimtis. Nors didžioji dalis Vilniuje esančio paveldo atspindi dominuojančios etninės grupės (lietuvių) tradicijas, vertybes, kultūrą, nedominuojančios bendruomenės Vilnių ir jame esantį paveldą interpretuoja savaip.

XX a. antrojoje pusėje iškilo naujas, postmodernus kultūros paveldo, kaip vartotojiškos visuomenės produkto, suvokimas [Čepaitienė 2009, 12–13].

Tai leidžia kalbėti apie paveldo industriją, kurioje paveldu gali tapti viskas, ką galima sieti su praeitimi ir kultūrinio turizmo sektoriaus plėtra suteikia prielaidų konfesinių mažumų kultūros paveldo objektams bei atminties vietoms pristatyti ir (iš)saugoti. Todėl skirtingos įvairių objektų interpretacijos atskleidžia daugybę skirtingų Vilniaus veidų, kuriems pažinti skirta kultūrinio turizmo sritis. Svarbu pabrėžti, kad vien priklausymas daugiakultūrio miesto visuomenei neužtikrina „pamatymo“. Su tuo susidūrė sentikiai, kurie, nors ir gyvuoja Vilniuje daugiau nei pusantro šimto metų, šiandien lieka nepakankamai pažinti.

Lietuvos sentikių kultūros paveldo tema tirta fragmentiškai. Sentikių istorija Lietuvoje, dailė (ikonų tapyba), raštija bei folkloras – tai bene geriausiai ištirti sentikių kultūros elementai [Паавер, Поташенко, 2014; Morozova, Novikova, Paaver, Potašenko, 2011; Поташенко, Коницкая, Морозова, 2010]; mažiau tirti išlieka nematerialaus kultūros paveldo (religinė praktika, bažnytinis giedojimas ir kt.), taip pat sakralinės architektūros ir kt. materialūs nekilnojamieji paveldo objektai. Šiame straipsnyje siekiama dvejopo tikslo: identifikuoti Vilniuje esančius sentikių paveldo objektus, potencialiai svarbius sentikių bendruomenės kultūrai reprezentuoti, bei išskirti šio paveldo reprezentavimo tendencijas.

Materialūs nekilnojamieji sentikių paveldo objektai Vilniuje

Materialų nekilnojamąjį sentikių paveldą Vilniuje galima skirstyti į dvi pagrindines kategorijas arba grupes: I – oficialiu paveldu pripažintų objektų grupę ir II – oficialaus nekilnojamojo paveldo statuso neturinčių objektų grupę.

I Oficialusis nekilnojamas paveldas

Į oficialiu paveldu pripažintų objektų grupę įtraukiami pavieniai, kompleksiniai ar į kompleksą įeinantys statiniai ir / ar kiti nekilnojamieji objektai, kurie įregistruoti kaip nekilnojamosios kultūros vertybės [Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, 1994]. Oficialaus sentikių paveldo, esančio Vilniuje, kultūros vertybėmis laikomi 26 objektai, tarp kurių buvusios Vilniaus sentikių bendruomenės mokyklos pastatas (1908 m. dvasios tėvų butai, kurie 1912 m. reorganizuoti į mokyklą. Pastaroji su pertraukomis veikė iki 1940 m. [Барановский, Поташенко 2005, 69]), Pilaitės dvaro sodybos kompleksas (nuo 1913 iki 1940 m. priklausė Pimonovams. Šio dvaro pastatuose veikė Buivydiškių tarybinio ūkio technikumų pagalbinis ūkis) [Šarlauskienė 2003, 13], Pimonovų malūnas Žvėryne (M. Pimonovas valdė žemes, besidriekiančias nuo Žvėryno iki Pilaitės. Pimonovams priklausė gyvenamieji ir ūkiniai pastatai (Blindžių kvartalas ir šiandieninė Rusijos ambasada, pastatyti Pimonovams priklausiusių ūkinų pastatų vietoje, kurioje

prieš tai buvo įsteigtas Žemės ūkio technikumų pastatas) [Trakimienė 2015; Damaševičius 2003]). Į kultūros vertybių registrą taip pat įtrauktos 23 sentikių ikonos, priklausančios Vilniaus sentikių bendruomenei. Daugumą šių ikonų nutapė ikonų tapytojas I. Michailovas [Паавер, Поташенко, 2014].

II Oficialaus nekilnojamojo paveldo statuso neturintys objektai Šiai kategorijai priskiriami objektai, kurie oficialiai paveldu nėra laikomi ir neturi valstybinės apsaugos. Dalis šių objektų priklauso sentikių bendruomenėms Vilniuje, o kita dalis objektų vykdytos kultūrinės sentikių veiklos, iš kurios suvokiamas sentikių įnašas į visuomeninį gyvenimą, atspindys. Neoficialus sentikių paveldas asocijuojamas su Vilniuje esančiomis sentikių kapinėmis. Stačiatikiams nesutikus leisti sentikius laidoti stačiatikių kapinėse, šiems teko ieškoti naujos laidojimo vietos [Girininkienė 2004, 135]. 1825 m. pirkliai I. Andoburgskis ir A. Novikovas iš Fabijano Kosobutskio išsipirko žemės sklypą, kurį perdavė Vilniaus sentikių bendruomenei naudoti. Dalyje sklypo ir buvo įrengtos kapinės [Барановский 2001, 141–155]. Nors kapinės ir buvo įrengtos 1825 m., oficialiai jų veikimas įteisintas tik 1835 metais.

Kitas svarbus objektas — Švč. Dievo Motinos Globos sentikių cerkvė. Šiandien matomas cerkvės pastatas tai buvusi sentikių prieglauda, 1886 m. pastatyta G. Lomonosovo iniciatyva. Iki 1901 m. sentikių cerkvė buvo kapinių teritorijoje. Tiksliai jos buvimo vieta nėra žinoma, nes pastatas buvo sugriautas [Барановский, Поташенко 2005, 69–70]. Mažiau žinomi objektai — Irinos Pimonovos-Jagmin vasarvietė (I. Pimonova-Jagmin buvo poetė, naudojosi Irinos Pasakorės (Ирина Сказательница) pseudonimu), esanti Pilaiteje [Šarlauskienė 2015], taip pat unitų spaustuvė, kurioje buvo spausdinamos sentikių knygos.

Vilniaus senamiestyje veikė du Boriso ir Leonido Pimonovų kino teatrai. 1930 m. antrajame pastato aukšte įkurtas 800 vietų kino teatras „Cazino“, kurio pavadinimas kilo nuo prieš tai kino teatro vietoje veikusio kazino. Šio kino teatro savininkais buvo L. Pimonovas ir B. Pimonovas [Žalneravičiūtė 2015, 91–92]. „Cazino“ veikė 1930–1950 m., vėliau pakeitė pavadinimą ir iki 1967 m. buvo vadintas „Maskva“ [Potašenko 2009, 311]. Vasilijaus ir Nadieždos Pimonovų sūnui Leonidui ir jo pusbroliui Borisui Pimonovams priklausė kino teatras „Hollywood“, kuris veikė 1929–1934 m. Šiame kino teatre vykdavo 4 seansai. Visų seansų metu kino teatras buvo perpildytas) ir antrosios Vilniaus sentikių bendruomenės maldos namai (savo ruožtu V. Vasiljevas subūrė nedidelę sentikių grupę, kuriai vadovauja nuo 2001 m. [Барановский, Поташенко 2005, 69]). Visi šie objektai nukelia mus į kitą laiką, turi asociatyviąją vertę, mena religinę, kultūrinę, socialinę sentikių veiklą Vilniuje.

Sentikių atminimą įamžinantys objektai

Vilniuje galima aptikti sentikių atminimą įamžinančių objektų. Du objektai — paminklinė lenta Pimonovams (Po vienos iš savo labdaros bendruomenei Pimonovai norėjo, kad už juos būtų „amžinai skaitomas psalmynas“ [Potašenko 2009, 312]), esanti Švč. Dievo Motinos Globos sentikių cerkvėje, bei Eugenijos ir Leonido Pimonovų Alzheimerio ligonių paramos fondas (1997 m.), kurio įsteigimas įamžino L. Pimonovo žmonos Eugenijos, 16 metų sirgusios Alzheimerio liga, atminimą.

Kiti du objektai atsirado Vilniuje vykusių pilietinių iniciatyvų dėka. Tai „Žaliojo obuolio“ skulptūra ir Atminimo takas Leonidui ir Eugenijai Pimonovams Pilaitėje. 2011 m. skvere, Mindaugo ir Vivulskio gatvių sankirtoje, atidengta „Žaliojo obuolio“ skulptūra. Skulptūros autorius Romas Kvintas, idėjos sumanytoja E. Mildažytė. „Žaliojo obuolys“ — širdies gerumo simbolis ir padėka Vilniaus geradariams, neatsižvelgiant į jų tautybę ar religines pažiūras [Pirmasis paminklas labdariams 2011]. Obuolio pusės paminkle abėcėlės tvarka išvardytos žymiausias Vilniaus miesto mecenatų pavardės nuo miesto įkūrimo iki šių dienų. Tarp šių žinomų visuomenės veikėjų įrašytas ir Leonido Pimonovo vardas.

2015 m. lapkričio 25 d. įvykusios konferencijos „Sentikiai Pimonovai: vertybės ir palikimas“ metu Pilaitėje atidarytas atminimo takas Leonidui ir Eugenijai Pimonovams. Tako pradžia paženklinta atminimo lenta, o pats takas veda link Pilaitės dvaro sodybos ansamblio ir čia išlikusio Pimonovų giminės valdyto turto) [Šarlauskienė 2015].

Taigi visus šiuos objektus galima laikyti vizitinėmis sentikių kultūros kortelėmis Vilniuje.

Sentikių paveldo reprezentavimas

Svarbu tai, kad kultūrinio turizmo sritį veikia visuomenėje susiformavusios praktikos, t. y. konkrečios temos ištirtumo lygis, informacijos, susijusios su konkrečia istorija, kultūra, paveldu, pateikimo ir priėmimo svarba. Todėl, siekiant suprasti šiandieninį sentikių paveldo interpretavimą, svarbu apžvelgti sentikių reprezentavimo tendencijas turistui skirtuose leidiniuose apie Vilnių.

Nuo XIX a. 3 dešimtmečio sentikiai jau veikė kaip organizuota bendruomenė Vilniuje, turinti savo valdymo struktūrą, kapines, įkurtas 1825 m., maldos (1830 m.) bei prieglaudos namus, pastatytus G. Lomonosovo iniciatyva (1886 m.). Todėl galima daryti prielaidą, kad šie objektai turėtų būti įvardijami pristatant sentikius turistams skirtuose leidiniuose Vilniui pažinti. XIX a. antrosios pusės turistinių vadovų po Vilnių buvo ne tiek jau daug. Bene svarbiausius šio laikmečio turistinius vadovus parašė publicistas ir istorikas

A. H. Kirkoras (“Przechadzki po Wilnie i jego okolicach” (1859 m.), “Wilno i koleje żelazne z Wilna do Petersburga i Rygi, oraz do granic na Kowno i Warszawę: przewodnik” (1862 m.)) bei rusų filologas ir istorikas F. Dobrianski (Ф. Добрянский) “Старая и новая Вильна” (1883 m., 1890 m., 1904 m.).

Vis dėlto nė viename iš A. H. Kirkoro išleistų vadovų sentikiai nėra minimi. Minėta, kad pasirodė trys F. Dobrianskio „Старая и новая Вильна“ leidimai. 1904 m. leidime koreguoti antraščių pavadinimai bei atnaujinta informacija. Įdomu, kad 3-iajame leidime pateikiama religijos išpažinimo statistika Vilniaus mieste, remiantis kuria, čia įregistruota 1 318 sentikių. Vadove nėra pateikiama jokios informacijos apie čia esančią sentikių cerkvę, tačiau minimos sentikių kapinės, kurios vienos eilutės pristatyme apibūdinamos kaip esančios „*netoli stačiatikių kapinių, už Lydos forpostu*“ [Добрянский 1904, 8]. Svarbu tai, kad viename iš 3 pateikiamų ekskursijų maršrutų po Vilnių yra minimas Žvėryne Aristarchui Pimonovui priklausęs vandens malūnas. Tai pirmas atvejis, kai sentikių paveldo objektas pristatomas turistinio maršruto po Vilnių kontekste. 2016 m. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete apgintas V. Ladyš bakalauro darbas „Sentikių kultūros paveldas Vilniuje ir jo panauda kultūriniam turizmui“, kuriame sentikių kultūros paveldo objektai pristatomi potencialaus turistinio maršruto Vilniuje kontekste.

Apžvelgus XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios vadovus po Vilnių, galima teigti, kad sentikiai yra menkai ar visiškai neįtraukiami į miestą pristatančius leidinius. Viena vertus, sentikiai Vilniuje veikė santykinai trumpai ir tai galbūt galėtų paaiškinti jų atsidūrimą „užribyje“ Kitą vertus, sentikių gyvavimo Vilniuje faktas yra nenuginčijamas kaip ir totorių, žydų ar protestantų, kuriems XIX a. antrosios pusės turistiniuose vadovuose po Vilnių skiriama daugiau dėmesio. Tai skatina svarstyti apie sąmoningą sentikių nematymą. Šis „aklumas“ sentikių atžvilgiu vargu ar kilo iš pačios visuomenės. Akivaizdu, kad Vilniuje nagrinėjamu laikotarpiu gyveno ir sugyveno skirtingų konfesijų žmonės ir vienos konfesinės bendruomenės pašalinimas iš „matomumo zonos“ tarytum prieštarauja daugiakonfesinio (daugiakultūrio) Vilniaus konceptui. Šiuo atveju svarbu „pakilti aukščiau“ ir įvertinti tuometės caro valdžios poziciją sentikių atžvilgiu, galėjusią turėti įtakos sentikių išstūmimui iš pastarojo koncepto. Vilniaus sentikių bendruomenės įsikūrimas sutapo su Nikolajaus I valdymo laikotarpiu (1825–1855 m.) pradžia. Nikolajus I ėmėsi griežtų represijų prieš sentikius, uždaromos cerkvės, ribojama visuomeninė veikla bei teisės. Šių represijų imtasi siekiant „sunaikinti atskalūnus“ [Potašenko 2011, 22]. Aleksandro II ir Aleksandro III valdymo metais kartkarčiais buvo sugrįžtama prie represijų, tačiau padėtis kiek gerėjo ir sentikių veiklą visoje Rusijos imperijoje galima įvardyti kaip pusiau

legalią, kol 1904–1905 m. ji buvo visiškai legalizuota. Tačiau iki to laiko valdžios nuomonė apie sentikius buvo neigiama. Štai Vilniaus gubernatorius A. Žemčiužnikovas (А. Жемчужников) sentikius įvardijo kaip „*potoru sekta, pripažišančią santuoką*“ [Барановский, Поташенко 2005, 69]. Akivaizdu, kad tokia valdžios atstovų pozicija turėjo įtakos visuomeniniam gyvenimui ir, jei nenoras matyti sentikių nekilo iš visuomenės vidaus, jis buvo jai „nuleistas iš viršaus“. Tai iš esmės paaiškina kryptingą sentikių ignoravimą turistiniuose leidiniuose po Vilnių XIX a. antroje pusėje.

Minėta, kad XX a. pradžioje pasirodęs F. Dobrianskio „Старая и новая Вильна“ 3-iasis leidimas (1904 m.) informatyvumu sentikių atžvilgiu nepasižymėjo. Kitaip nei tais pačiais metais pasirodęs A. Vinogradovo (А. Виноградов) vadovas — „Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям“. Verta pabrėžti, kad šiame leidinyje sentikiai pristatomi gana išsamiai, neapsiribojama pavienių objektų įvardijimu. Pateikiant glaustą Vilniaus sentikių istoriją, išskiriami tokie sentikių bendruomenėje įvykę įvykiai, kaip antai kapinių ikūrimas, cerkvės statybos ir perstatymo darbai, prieglaudų ikūrimas. Aptariant šiuos įvykius akcentuojamos ir sentikiams svarbios asmenybės pirkliai Andoburgskis, Jegorovas, A. Novikovas ir Grigorijus Lomonosovas, dvasios tėvas Osipas Andrejavas, Vilniaus sentikių bendruomenės pirmininkas Aristarchas Pimonovas. Detaliau aprašomas cerkvės vidaus suplanavimas ir interjeras [Виноградов 1904, 117–119].

Remiantis šiuo aprašu, galima spręsti ir apie religinių apeigų tvarką — vyrai ir moterys meldžiasi atskirai. Taip pat pabrėžiamas lubų bei sienų dekoras, išskiriamos kelios ikonos (Išganytojo ir šv. Nikolajaus Stebukladario). A. Vinogradovo leidinyje pateikiama iliustracijų, vaizduojančių sentikių cerkvės išorę (įėjimas į cerkvę) ir vidų (ikonostasas). Taip pat pateikiamas 1904 m. Vilniaus miesto planas, kuriame sentikių maldos namai bei kapinės pažymėtos 42-uoju numeriu. Šiame vadove taip pat paminimas A. Pimonovo vandens malūnas, kurį minėjo ir F. Dobriankis. Taigi išsamus sentikių pristatymas turistiniame vadove po Vilnių aptinkamas jau XX a. pradžioje [ibid].

1910 m. istorikas ir archyvistas W. Gizbertas išleido „Wilno: przewodnik ilustrowany po mieście i okolicach z planem miasta i dodatkami“. Leidinyje pateikiamame Vilniaus miesto plane sentikių kapinių ir cerkvės vietose yra pažymėti tiek maldos namai, tiek kapinės, tačiau nepateikiama jokių identifikacinių nuorodų, kieno tai maldos namai ir kokios tai kapinės. Įdomu ir tai, kad pačiame vadove nėra pateikiama informacijos apie sentikius kaip ir 1923 m. Stepono Batoro universiteto profesoriaus Juliush Klos išleistame „Wilno: przewodnik krajoznawczy“. Vis dėlto pastarojo vadovo po Vilnių priede, miesto žemėlapyje, išskiriamos ir įvardijamos sentikių kapinės (cm. Starowierow). Tačiau nepažymėti šalia esantys sentikių maldos namai. In-

formacijos apie sentikius pasigendama ir kitų lenkų W. Studnickio „Wilno: przewodnik“ (1921 m.), W. Zahorski „Przewodnik po Wilnie“ (1921 m., 1923 m., 1927 m.), K. Lewkowicz „Krótki przewodnik: Wilno i bliższe okolice: z dodaniem planów orientacyjnych oraz licznych fotografii zabytków m. Wilna“ leistuose vadovuose po Vilnių.

Nors XX a. pradžioje susiduriama su detalesniu sentikių pristatymu vadove po Vilnių (A. Vinogradovas), XX a. 2–4 dešimtmečiais leisti vadovai po Vilnių išsiskiria informacijos apie sentikius stoka ar jos apskritai nėra. Susiklosčiusi situacija leidžia kalbėti apie naują, jau XX a. sentikių „nematymo“ tendenciją. Anksčiau buvo aptarta tokio paties pobūdžio problema, egzistavusi XIX a. antrojoje pusėje, kuriai turėjo įtakos negatyvus caro valdžios požiūris į sentikius. Galima teigti, kad XX a. sentikių „nematomumui“ taip pat turėjo įtakos susiklosčiusi politinė situacija. Praktiškai po Pirmojo pasaulinio karo Vilnius įtraukiamas į Lenkijos sudėtį ir joje išlieka iki 1939 metų. Tai paaiškina turistinių vadovų po Vilnių, leistų lenkų visuomenės veikėjų lenkų kalba, gausą. Vis dėlto tai nepaaiškina, kodėl šiuo laikotarpiu sentikiai nėra reprezentuojami Vilniui pažinti skirtuose leidiniuose. Lenkijos vyriausybė nebuvo priešiška nusiteikusi sentikių atžvilgiu. Priešingai, Vilniaus tapo svarbiu Lenkijos pomorų dvasiniu centru. Vilniuje organizuoti Lenkijos sentikių soborai (1925, 1930 ir 1936 m.), o Arsenijus Pimonovas tapo pirmuoju Lenkijos sentikių aukščiausios tarybos vadovu. 1928 m. Sentikių bažnyčiai suteikta autonomija. Vilniaus bendruomenei švenčiant 100-ąsias įkūrimo metines, minėjime dalyvavo ir Lenkijos prezidentas — I. Moscickis. Vilniaus sentikių bendruomenė išgyveno pakilimą [Potašenko 2011, 32–33].

Po Pirmojo pasaulinio karo geopolitinė padėtis regione nebuvo stabili. Naujai susikūrusių valstybių netenkinio nustatytos sienos. Lenkijos ir Lietuvos pasienyje demarkacinės linijos keistos ne kartą, o Lenkijai prisijungus Vilniaus kraštą tarpvalstybiniai santykiai dar labiau paaštrėjo. XX a. 3–4 dešimtmečius galima laikyti tuo laikotarpiu, kai tiek Lenkijai, tiek Lietuvai reikėjo pagrįstai įrodyti savo pretenzijas į Vilnių ir jo kraštą. Todėl galima daryti prielaidą, kad įrodymų, kodėl Vilniaus kraštas turėtų priklausyti vienai ar kitai valstybei, paieška ir tampa sentikių nematymo priežastimi. Lenkai savo ruožtu siekė pristatyti kuo lenkiškesnį Vilniaus „veidą“. Štai 1937 m. jau po J. Kloso mirties pasirodo pataisytas „Wilno: przewodnik krajoznawczy“ variantas, kuriame kaip svarbiausios išskiriamos miesto vietos, susijusios su J. Pilsudskiu [Klos 1937, 289–290]. Vilniaus lankytojui taip pat pasiūlomi keli maršrutai po Vilnių, kurių trukmė nuo 4 val. iki 3 dienų. Esminiai objektai, aplankomi siūlomuose maršrutuose, — katalikų bažnyčios ir kapinės. Šiems objektams skiriama dėmesio jau minėtuose lenkų leistuose vadovuose po Vilnių, nes jie laikomi lenkiškosios kultūros simboliu. Atsižvelgiant į tai

galima teigti, kad sentikiai lenkiškuose vadovuose po Vilnių, kurie sudaro XX a. 2–4 dešimtmečiais leistų vadovų pagrindą, nėra „matomi“, nes lenkų kultūros ir visų pirma katalikybės propagavimas Vilniuje ir jo krašte tampa valstybės prioritetu.

Panašios pozicijos kaip Lenkija laikosi ir Lietuva, kuriai svarbu pabrėžti Vilniaus lietuviškumą. 1937 m. pirmame lietuviškame Adomo Juškevičiaus ir Juozo Maceikos vadove „Vilnius ir jo apylinkės“, skirtame Vilniui pažinti, pateikiamas trumpas, lakoniškas ir informacijos tikslumo stokojantis sentiikių pristatymas. Sentiikių maldos namai yra „Naujojo Pasaulio priemiestyje, tarp Tyzenhauzo ir Naujojo pasaulio gatvių“ [Juškevičiaus, Maceika 1991, 179], tačiau nepateikiama cerkvės pavadinimo. Išskiriami pagrindiniai pastato interjero ir eksterjero bruožai — kryžius ant stogo, gausus lubų bei sienų dekoras, ikonostasas bei tai, kad nėra altoriaus. Pastarųjų elementų įvardijimas sutampa su A. Vinogradovo išskirtų sentiikių maldos namų detalių aprašu. A. Juškevičiaus ir J. Maceikos pateikiamame Vilniaus miesto plane sentiikių maldos namai pažymėti 78 numeriu, o šalia jų esančios sentiikių kapinės (įvardijamos kaip „sentiikių kapai“) 104-uju numeriu. Įdomu, kad pačiame vadove nėužsimenama apie sentiikių kapines, esančias šalia cerkvės, o miesto plane jos yra išskiriamos [ibid].

1938 m. pasirodo J. V. Narbuto vadovas „Vadovas po Vilnių“. Įdomu tai, kad J. V. Narbutas vienu iš savo vadovo šaltinių įvardija A. Vinogradovo „Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям“ [Narbutas 1938, 30]. Vis dėlto informacijos apie sentiikius J. V. Narbuto vadove nėra pateikiama. Pažymėtina, kad šiame vadove pateikiamame miesto plane, kaip ir anksčiau minėto W. Gizberto „Wilno: przewodnik ilustrowany po mieście i okolicach z planem miasta i dodatkami“ miesto plane, sutartiniais ženklais išskiriami sentiikių maldos namai ir kapinės, tačiau nepateikiama pažymėtų objektų jokių identifikacinių nuorodų.

XX a. antroje pusėje buvo išleista nemažai vadovų po Vilnių, kurių autoriai buvo lietuviai (A. Maceika, A. Vileikis, A. Papšys, R. Šalūga, E. Danilevičius ir kt.). Tačiau informacijos apie sentiikius šiuose vadovuose nebeaptinkama ir tokia tendencija išlieka iki XX a. pabaigos. Viena iš priežasčių — Lietuvos įtraukimas į Sovietų Sąjungą. SSRS buvo vykdoma griežta ir represijomis pasižyminti antireliginė politika. Todėl kalbėti apie religinius reikalus buvo pavojinga ir vengiama. Nagrinėjant XX a. antrosios pusės vadovus po Vilnių yra pastebima slinktis nuo populiarus XX a. pirmojoje pusėje katalikybės paveldo pristatymo iki gamtos ir pramoninio paveldo suaktualinimo XX a. antrojoje pusėje.

Antras svarbus akcentas — lietuvių noras iškelti lietuviškuosius Vilniaus akcentus. Laikraštyje „Trimitas“ pateikiama J. V. Narbuto „Vadovas po Vil-

nių“ recenzija, kurios autorius Algirdas Gustaitis. A. Gustaitis vadovą mano esant sveikintiną ir „kiekvienam lietuviui“ mielą leidinį [Gustaitis 1938]. Recenzijoje atsispindi ir pirmiau įvardyta trintis tarp lenkų ir lietuvių, išreikiama pasididžiavimu, jog vadove pateikiama informacija apie „dar lenkų neužsmaugtas lietuviškas įstaigas“. A. Gustaičio nuomone, siekiant pristatyti Vilniaus lietuviškumą, čia esančias lietuviškas įstaigas kelionių vadove reikėjo pažymėti atskirai. Lietuvybės paieškos Vilniuje tampa atsvara Vilniaus lenkiškumui.

Remiantis atlikta turistinių vadovų po Vilnių apžvalga, apimančia XIX a. antrosios pusės — XX a. laikotarpį, galima teigti, kad detaliausiai sentikiai pristatomi A. Vinogradovo vadove „Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям“. Pastebima tendencija išskirti sentikių kapines ir (ar) cerkvę miesto žemėlapiuose, tačiau detalesnės informacijos apie objektus vadove nepateikta. Taip pat išskirtinas kryptingas sentikių nereprezentavimas lenkų ir lietuvių leistuose vadovuose po Vilnių. Pagrindinė priežastis, kėlus i iššūkius sentikiams ir jų reprezentavimui, — etninių Lietuvos žemių priklausomybės kaita (aktualus Vilniaus atvejis) ir etnocentrizmas — apie tai žr. A. Bumblausko straipsnį [2009]. Įtraukiant Vilnių ir jo kraštą į skirtingus politinius darinius kito valdžia, turėjusi savo poziciją ne tik sentikių, bet ir viso krašto kultūros atžvilgiu.

Išanalizavus sentikių kultūros paveldo Vilniuje esamos panaudos kultūriniam turizmui situaciją, paaiškėjo, kad šio paveldo pagrindu kultūrinio turizmo produktų Vilniuje nėra. Vis dėlto kartais pavieniai objektai ir / ar tradicijos gali būti pristatomi kitų, temiškai panašių ekskursijų po Vilnių metu. Tačiau tai priklauso nuo ekskursiją vedančio gido kompetencijos ir valios. Pagrindiniai veiksniai, turintys įtakos, kad sentikių paveldas nepakankamai įtraukiamas į kultūrinio turizmo rinką, yra politiniai ir ideologiniai (pasaulėžiūriniai). Vilniaus teritorinės priklausomybės ir valdžios kaita, specifinis valdžios ir visuomenės daugumos požiūris į sentikius, apskritai religiją ir kultūrą. Kiekviename politiniame darinyje atsidūręs Vilnius buvo iš naujo interpretuojamas, siekiant pabrėžti ir įrodyti jo specifinį ryšį su valstybe ir visuomene, kurioje atsidūrė. Tai skatino Vilniaus sentikių konfesinę mažumą marginalizuoti ir „nustumti“ į kultūrinio pažinimo paribį.

Taigi sentikybės reikšmė ir sentikių paveldas Vilniaus kultūrinėje erdvėje iki šiol nėra pakankamai atskleistas. Atsiduriame tokioje situacijoje, kai turime žinių, galbūt ne tiek, kiek norėtūsi, ir tas žinių bagažas dar nėra labai didelis, tačiau vien žinoti nepakanka. Žinojimas iš savęs nieko neduoda. Be to, tuo žinojimu apdovanotas siauras akademinės bendruomenės ratelis. Rekomenduojama viešinti jau identifikuotus sentikių kultūros paveldo objektus ir sentikių bendruomenei svarbias asmenybes (pvz., Arsenijus Pimonovas,

Ivanas Michailovas ir kt.), paženkinant sentikybės kultūros sklaidos vietas informacinėmis lentelėmis, kurios skatintų kalbėti apie sentikių egzistavimą Vilniaus kultūrinėje erdvėje. Turime užtikrinti kultūrinio paveldo prieinamumą visiems — kiekvienam turi būti suteikta galimybė paveldą atrasti, įgyti žinių bei patirčių, susijusių su paveldo pažinimu. Norint įgyvendinti išryškėjusias sentikių kultūros paveldo Vilniuje pažinimo perspektyvas, rekomenduojama bendradarbiaujant su Vilniaus sentikių bendruomene atlikti detalesnius sentikių kultūros Vilniuje mokslinius tyrimus, o gautus rezultatus projektų ir / ar parodų metu pristatyti visuomenei.

BIBLIOGRAFIJA

- Čepaitienė R., 2000: Interpretuojant daugiakultūrinį Vilnių: kontekstai, problemos ir galimybės, in *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūrinis miesto paveldas*. Vilnius, 49–77.
- Čepaitienė R., 2009: *Gamtos ir kultūros paveldas: perteikimas ir ugdymas*. Vilnius.
- Damaševičius V., 2003: Lazdynai, Karoliniškės, Viršuliškės, *Žvėryno kurjeris*. Vilnius, nr. 2–4.
- Girininkienė V., 2004: *Vilniaus kapinės*. Vilnius.
- Gustaitis A., 1938: Vadovas po Vilnių, *Trimitas*. Kaunas, 1938, nr. 34. URL: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=39378&biRecordId=4059> (2016.04.13).
- Juškevičius A., Maceika J., 1991: *Vilnius ir jo apylinkės*. Vilnius.
- Klos J., 1937: *Wilno: przewodnik krajoznawczy*. Wilno.
- Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas*. Vilnius, 1994. URL: http://www.heritage.lt/t_aktai/istatymai/kkvai.htm, (2017.02.09)
- Morozova N., Novikovas J., Potašenko G., Paaver M.-L., 2011: *Lietuvos sentikiai: istorija, kultūra, dailė*. Vilnius.
- Narbutas J. V., 1938: *Vadovas po Vilnių*. Kaunas.
- Pirmasis paminklas labdariams, in *Bėdų turgus. Labdaros ir paramos fondas*. 2011. URL: <http://beduturgus.lt/en/node/64>. (2016.04.28)
- Potašenko G., 2009: Nepažįstamas rusiškas Vilnius: sentikių tradicija, in *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas*. Vilnius, 279–313.
- Šarlauskienė A., 2003: *Pilaitė: praeitis, dabartis, ateitis*. Vilnius.
- Šarlauskienė A., 2015: Pilaitėje atidarytas atminimo takas didžiajam labdariui Leonidui ir jo žmonai Eugenijai Pimonovams, in *Pogon.lt. Głoz z Litwy*. URL: <http://www.pogon.lt/straipsniai-lietuviu-kalba/1750-pilaiteje-atidarytas-atminimotakas-didzajam-labdariui-leonidui-ir-jo-zmonai-eugenijai-pimonovams.html> (2017.02.09).
- Šarlauskienė A., 2015: *Sentikiai Pimonovai: vertybės ir palikimas* [lankstinukas]. Vilnius.
- Trakimienė M., 2015: *Žvėrynas, Vilnius*. URL: <http://zverynas-milda.blogspot.lt/> (2016.04.12).

- Žalneravičiūtė S., 2015: *Vilniaus iliuzionai: miesto kino teatro istorijos*, Vilnius.
- Барановский В., 2001: Очерк истории Вильнюсской старообрядческой общины (к 170-летию Вильнюсского Свято-Покровского храма), *Slavistica Vilnensis* 2001 (*Kalbotyra* 50(2)), 141–155. URL: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB0001:J.04~2001~1367161892677/datastreams/DS.002.2.01.ARTIC/content> (2016-04-03).
- Барановский В., Поташенко Г., 2005: *Староверие Балтии и Польши: краткий исторический и биографический словарь*. Вильнюс.
- Виноградов А., 1904: *Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям*. Вильнюс.
- Добрянский Ф., 1904: *Старая и новая Вильна*. Вильнюс.
- Поташенко Г., Морозова Н., Коницкая Е., 2010: *Культура староверов стран Балтии и Польши: исследования и альбом*. Вильнюс.

BIBLIOGRAFIJA (TRANSLITERATION)

- Baranovskij V., 2001: Oчерk istorii Vil'njusskoj staroobradcheskoj obshhiny (k 170-letiju Vil'njusskogo Svjato-Pokrovskogo hrama), *Slavistica Vilnensis* 2001 (*Kalbotyra* 50(2)), 141–155. URL: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB0001:J.04~2001~1367161892677/datastreams/DS.002.2.01.ARTIC/content> (2016-04-03).
- Baranovskij V., Potashenko G., 2005: *Staroverie Baltii i Pol'shi: kratkij istoricheskij i biograficheskij slovar'*. Vil'njus.
- Čepaitienė R., 2000: Interpretuojant daugiakultūrinį Vilnių: kontekstai, problemos ir galimybės, in *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūrinis miesto paveldas*. Vilnius, 49–77.
- Čepaitienė R., 2009: *Gamtos ir kultūros paveldas: perteikimas ir ugdymas*. Vilnius.
- Damaševičius V., 2003: Lazdynai, Karoliniškės, Viršuliškės, *Žvėryno kurjeris*. Vilnius, nr. 2–4.
- Dobryanskij F., 1904: *Staraja i novaja Vil'na*. Vil'njus.
- Girininkienė V., 2004: *Vilniaus kapinės*. Vilnius.
- Gustaitis Algirdas, 1938: Vadovas po Vilnių, *Trimitas*. Kaunas, 1938, nr. 34. URL: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=39378&biRecordId=4059> (2016.04.13).
- Juškevičius A., Maceika J., 1991: *Vilnius ir jo apylinkės*. Vilnius.
- Klos J., 1937: Wilno: przewodnik krajoznawczy. Wilno.
- Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, Vilnius, 1994. URL: http://www.heritage.lt/t_aktai/istatymai/kkvai.htm, (2017.02.09)
- Morozova N., Novikovas J., Potašenko G., Paaver M.-L., 2011: *Lietuvos sentikiai: istorija, kultūra, dailė*. Vilnius.
- Narbutas J. V., 1938: *Vadovas po Vilnių*. Kaunas.
- Pirmasis paminklas labdariams, in *Bėdų turgus. Labdaros ir paramos fondas*, 2011. URL: <http://beduturgus.lt/en/node/64> (2016.04.28)
- Potašenko G., 2009: Nepažįstamas rusiškas Vilnius: sentikių tradicija, in *Naujasis*

- Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas.* Vilnius, 279–313.
- Potashenko G., Morozova N., Konickaja E., 2010: *Kul'tura staroverov stran Baltii i Pol'shi: issledovanija i al'bom.* Vil'njus.
- Šarlauskienė A., 2003: *Pilaitė: praeitis, dabartis, ateitis.* Vilnius.
- Šarlauskienė A., 2015: Pilaitėje atidarytas atminimo takas didžiajam labdariui Leonidui ir jo žmonai Eugenijai Pimonovams, in *Pogon.lt. Gloz z Litwy.* URL: <http://www.pogon.lt/straipsniai-lietuviu-kalba/1750-pilaiteje-atidarytas-atminimotakas-didzajam-labdariui-leonidui-ir-jo-zmonai-eugenijai-pimonovams.html> (2017.02.09).
- Šarlauskienė A., 2015: Sentikiai Pimonovai: vertybės ir palikimas [lankstinukas]. Vilnius.
- Trakimienė M., 2015: *Žvėrynas, Vilnius.* URL: <http://zverynas-milda.blogspot.lt/> (2016.04.12).
- Vinogradov A., 1904: *Putevoditel' po gorodu Vil'ne i ego okrestnostjam.* Vil'njus.
- Žalneravičiūtė S., 2015: *Vilniaus iliuzionai: miesto kino teatro istorijos.* Vilnius.

VIOLETA LADYŠ

The Heritage of the Old Believers in Vilnius and its Role in Cultural Tourism

The aim of this article is to present tangible heritage elements of the Old Believers' culture in Vilnius, which is potentially important for representing the community of the Old believers in the Vilnius market of cultural tourism. As the sector of cultural tourism provides the preconditions for representation and maintenance of the cultural heritage and the memorial places of confessional minorities, the heritage of Vilnius Old Believers was chosen to be represented in the context of tourism market.

The article consists of two main sections. The first section demonstrates the tangible immovable heritage of the Old Believers who had settled in Vilnius in the 1830s. The objects that immortalize the memory of the Old Believers were distinguished. The second section contains the review of travel guides in Vilnius of the second half of nineteenth to twentieth centuries and distinguishes the representation trends of the Old Believers, trends that depended on the government's specific approach toward the Old Believers, their religion and culture in general.

Keywords: Old Believers, cultural heritage, cultural tourism, representation of Old Believers, tangible immovable cultural heritage.

ВИОЛЕТА ЛАДЫШ

**Наследие старообрядцев в Вильнюсе и его использование
в культурном туризме**

Цель статьи — представить сохранившееся в Вильнюсе материальное наследие старообрядцев, что может быть важно для репрезентации старообрядцев как культурно-этнической группы на рынке культурного туризма в Вильнюсе. Актуальность темы обусловлена тем, что сектор культурного туризма является предпосылкой для представления и поддержки культурного наследия и мемориальных мест конфессиональных меньшинств, в том числе и наследия старообрядцев в Вильнюсе.

Статья состоит из двух разделов. В первом разделе представлено материально-культурное наследие старообрядцев, поселившихся в Вильнюсе в 1830-х годах. Рассмотрены объекты недвижимого культурного наследия старообрядцев и объекты, в которых увековечена память о старообрядцах. Второй раздел содержит обзор путеводителей Вильнюса второй половины XIX–XX вв. и различных тенденций в репрезентации старообрядцев, которые зависели от конкретного подхода правительства к старообрядцам, религии и культуре в целом.

Ключевые слова: старообрядцы, культурное наследие, объекты недвижимого культурного наследия, культурный туризм, репрезентация объектов наследия, интерпретация культурного наследия.

Įteikta: 2017 m. kovo 5 d.

Priimta spausdinti: 2017 m. rugpjūčio 19 d.

Violeta Ladyš, Vilniaus Universiteto Istorijos fakulteto magistrantė.

Violeta Ladyš, undergraduate of History faculty, Vilnius University.

Виолетта Ладыш, магистрант Исторического факультета Вильнюсского университета.

E-mail: violeta.ladys@gmail.com

*Иван Ипатъевич Михайлов у рабочего стола в своей квартире
в Вильнюсе. Конец 1980-х–начало 1990-х гг.
Фотограф В. Дегтярев*